

Egy előadás dimenziói

DERSI TAMÁS

Az Athéni Timon mai olvasásban

Shakespeare-kultuszunk az elmúlt évtizedekben egyáltalán nem volt olyan problémátlan, mint sokan hiszik. Angol közönsége megtapsolta Hevesi Sándort, amikor a húszas évek elején Vörösmartyt idézte a londoni előadóteremben: egy jól lefordított Shakespeare-darab az eredeti alkotás értékével vetekszik. A kortárs magyar irodalom jelentős személyiségei viszont kérdőjelekkel rakták körül Shakespeare időszerűségét. A leg súlyosabb kifogásokat megfogalmazó Móricz Zsigmondra emlékeztetnék. Jobb értő volt ő annál, hogysem kétségbe vonja a nagy tragédiák és a vígjátékok költőiségét, művészi erejét. Amivel kissé mégis meggyűlt a baja: Shakespeare és a korszak - a két világháború közötti Magyarország közönségének - viszonya, a Nemzeti Színház sikerült ciklusaival sem takarható árnyék, a meg nem felelés gyanúja. Már a sok vitát kiváltó cikkek megírása idején sem az volt az érdemi kérdés: mennyiben és miben lehet Móricznak igaza. Valójában a jelzést kellett figyelemre érdemesíteni. Azt a figyelmeltetést, amit két évtizeddel később Németh László megismételt és konkretizált: „A színészeknek van egy örökölt Shakespeare-hangjuk... a közönségnek pedig van egy Shakespeare-néző arca, mely illemudóan elrejtí valódai gondolatait. Mindez azonban igen halvány emléke a hajdani Shakespeare-kultusz forró estéinek... A hiba az, hogy nincs többé olyan biztos, akár a ripacságon át is érvényesülő kapcsolatunk Shakespeare-rel, mint Egressy Gábor kortársainak...”

A kihűlt kultuszt felforrásította a felzabálás utáni újjátékvágy és színvonaligény. A Nemzeti Színház 1945-öt követő törekvéseit hármas érdem teszi jelentőssé. Hevesi hagyományához visszanyúlva igyekezett a reneszánsz színpad sajátosságai közé helyezni, életeleinkbe juttatni a felújított műveket. Ez olyan természetességet és játékrizmust biztosított, amely a frissiben elfogadott marxista értelmezés megvalósítását is elősegítette. Kétségtelen, hogy a társadalmi, sőt osztályharcos hangsúlyok a mából visszatekintve túlzottak voltak, nem ritkán vulgarizáltak. Mégis megújították a bazai Shakespeare-játszást, amit az is segített, hogy ezekben az években új közönségréteg kialakulásával fonódhatott össze a realista Shakespeare kultuszát

vállaló igyekezet. Az a buzgalom, amely - és ez a harmadik érdem - helyreállította a korábbi, hűzásokkal-összevonásokkal megcsönkített, eltorzított műveket, és eredeti, teljes drámákkal bizonyította filológiai igényességét. Mindezeket a törekvéseket egy realista stílusegységben újjászülető színpadkép képviselte. Az eredmények közismertek: egy évtizedre vonzóvá tették Shakespeare-t. Hanem a következő évtized már alig hozott újítást, ritkán adott szellemi izgalmat, művészi élményt. Nem üres udvariasság íratja ide, hogy a közelmúlt próbálkozásában is akadt figyelemre méltó. Egy-egy kiváló alakítás, néha a díszlet eredetisége, máskor a sablonok közül kitörni vágyó alkotókedv vagy a mű hatását fokozó színpadi ötletesség szolgált rá az elismerésre. Eseményszámba menő, egységes, új koncepcióra épülő előadás azonban nem született. Ez a dióhéjba sűrített előzménye a Nemzeti Színház Athéni Timon-felújításának. A kísérlet a jelen szellemi szükségleteihez igazodó Shakespeare-interpretálás egyik próbája magyar színpadon. Nem problémátlan, és nem is következetesen kivitelezett, de olyan produkció, amelynek nincs vége a függöny legördültével.

Major Tamás meg sem kísérli, hogy ívbe rakja a széttördelt jeleneteket. Nem keres összefüggést, ahol nincs, eszébe sem jut mimikával vagy gesztussal pótolni a szöveg hiatusait. Felfogása szerint ebben a darabban szólószámok követik egymást. Egy életidegen álmodozó tündöklésének és bukásának groteszk epizódjai sorakoznak, az abszurditás érzését is felkelte, a látott-hallott eseményektől elválasztó távlat megőrzésére hangolva. Major ehhez a cirkusz formáját és eszközeit választotta. Kérdés azonban, hogy a maga elé tűzött cél megközelítésének ez az interpretálás egyértelműen megfelel-e? A távlatmentést segítő cirkuszi zene (Eötvös Péter munkája), a színészek készülődése, a köntösökkel rohángáló személyzet és jó néhány jelenet mutatványosságai eléri kívánt hatást. Másrészt kétségtelen, hogy a köntösökkel úzott játék túlhatása, porondszínpad következetes alkalmazásának lehetetlensége, a cirkuszba illesztés realkalmatlan, más típusú jelenetek közegellenállása jogos kifogásokat vált ki. A rendező merészsége nemcsak futópályát épített, hanem gátakat és kitérőket is állított, pedig jobb volna, ha Timon - a hasonlatnál maradván - síkon-egyenest közelítené meg az előadás jól ki tűzött célját. Ennek ellenére a színpad kivitelezésben is dominál a dicsérni való A fémvázis szerkezeteket mozgó díszlet a gyors helyszínváltás, a játéktér szűkítés-tágítás és az értelmezés igényei nek egyaránt megfelel. Világrendet érzékeltető atmoszférájával egyszerre regisztrál és kritizál. A nyíltan konstruktivista díszletmegoldás szürkeségét, szigorú, hierarchikus kötöttségét a jelmezek fantáziakavalkádjá oldja-színezi. Egyeseket

ez Fellini látomásaira emlékeztet. Nem baj. Major ugyanis önálló funkciót ad a szcenikai elemeknek. Szellemes-izgalmas játékosága a finoman jelzett időszerűség és egy mesészerű stilizáltság kettősségében találta meg az előadás vizuális élményét. Kiváló partnerei: Csányi Árpád díszlettervező és Vágó Nelli jelmeztervező.

A darabértelmezés bizonyító erejű realizálását fegyelmezett, önfeláldozó és tehetséges együttes vállalta. Mindhárom jelző hangsúlyos, mert az ilyenfajta játszást csak e három képesség kölcsönhatása teheti élményszerűvé. A szerepet körüljáró, inkább kívülről, mint belülről megmutató ábrázolás önmegtartóztatást kíván. Meg merem kockáztatni, hogy ez a játéktípus a miénknél intellektuálisabb hagyományú színházi kultúra közegeiben is ellenállást vált ki, mindenekelőtt a színészek egy részéből. Nálunk ez a tudatos-ösztönös szembeszegülés erőteljes volt, s részben még ma is az. Tiszteletet és elismerést érdemel tehát az a rendező, aki el tudja fogadtatni színészeivel az értelmi összehatást - mint fő célt - szolgáló lejátszás követelményeit. Azt a művészi alapállást, amely szemben az eljárás illuzionista hatásrendszerével, érzelmi-indulati azonosulást kiváló természetével, a megmutatás és értelmezés kettős funkcióját tudja betölteni.

Ez a - nem látványos sikerre törő - fegyelmezett munka elképzelhetetlen önzetlenség nélkül. Viszont a tehetség lendülete nélkül sem érheti el célját. Az Athéni Timon felújításában jeleskedő színészek - Suka Sándor, Gelley Kornél, Pathó István, Tyll Attila, Fülöp Zsigmond, Sztankay István és kollégáik - célba jutnak. Jó - helyenként kiváló - a címszerep megformálása. Iglódi István továbbgondolatja a nézővel Shakespeare drámáját. Szereplejátszásával egyensúlyt kereső megfontoltságot, józan ítélőképességet állít Timon korlátok nélküli jótékonyága és vadul kirobbanó gyűlölködése mögé. Alakításával mértéket teremt az antihős groteszk szánalmasságának felméréséhez. Testi-lelki alkata teszi erre alkalmassá. A Major-féle koncepciónak - a különböző nyilatkozatokban említett okoktól függetlenül is - ilyen ifjú címszereplőre van szüksége. Ha valaki öregember létére ennyire hiszékeny és gyanútlan - inkább nevesítéses. Iglódi viszont a személyes sors zuhanásán kívül egy rossz világ embertelen rendjével is szembesít. Sima aggálytalansága, gyanútlan bizakodása figyelmeztet: így is lehetne, voltaképpen így kellene élni, barátokozni, emberi kapcsolatokat teremteni.

SHAKESPEARE: ATHÉNI TIMON (NEMZETI SZÍNHÁZ)
IGLÓDI ISTVÁN (TIMON) ÉS AGÁRDI GÁBOR
(FLAVIUS)

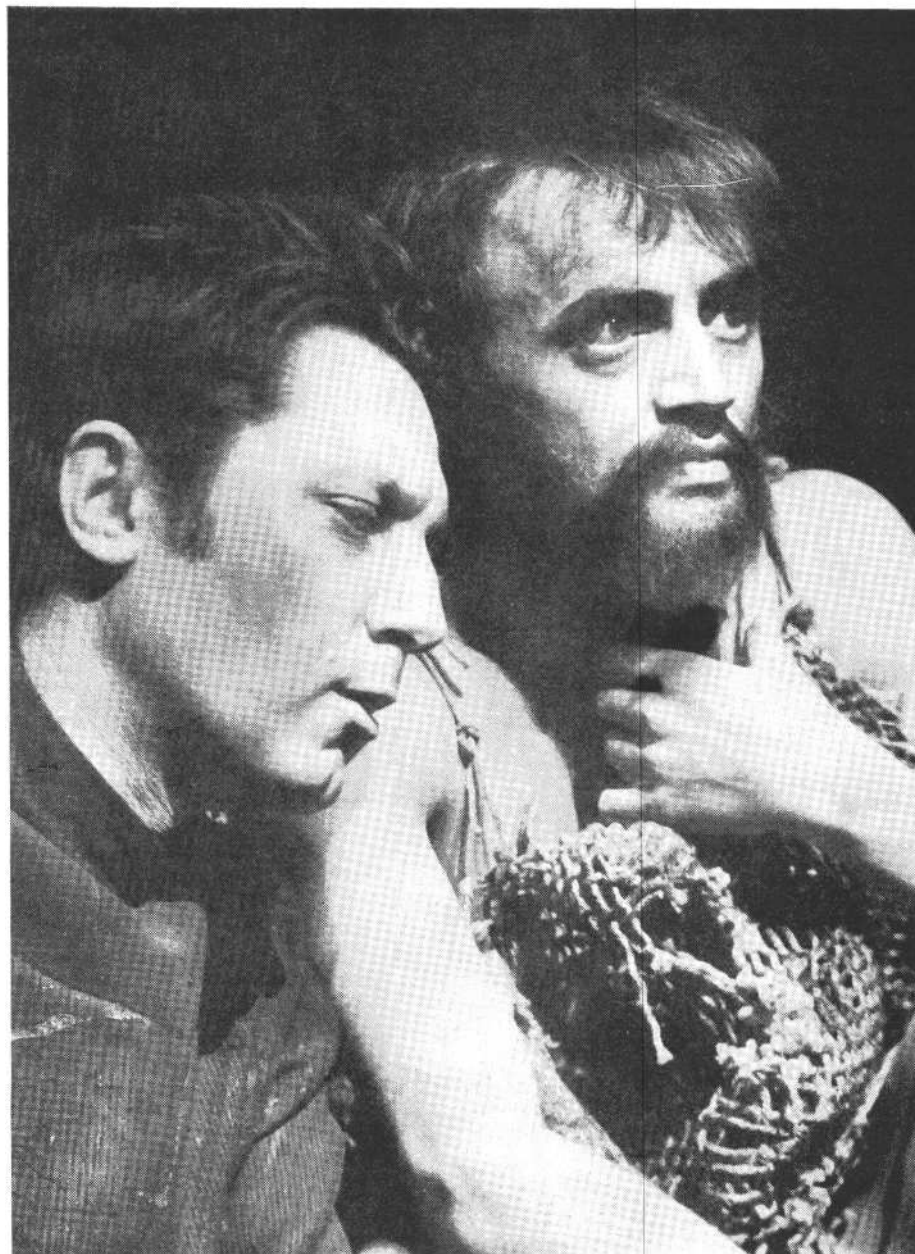
ÓZE LAJOS (APEMANTUS) ES IGLÓDI ISTVÁN
(TIMON)

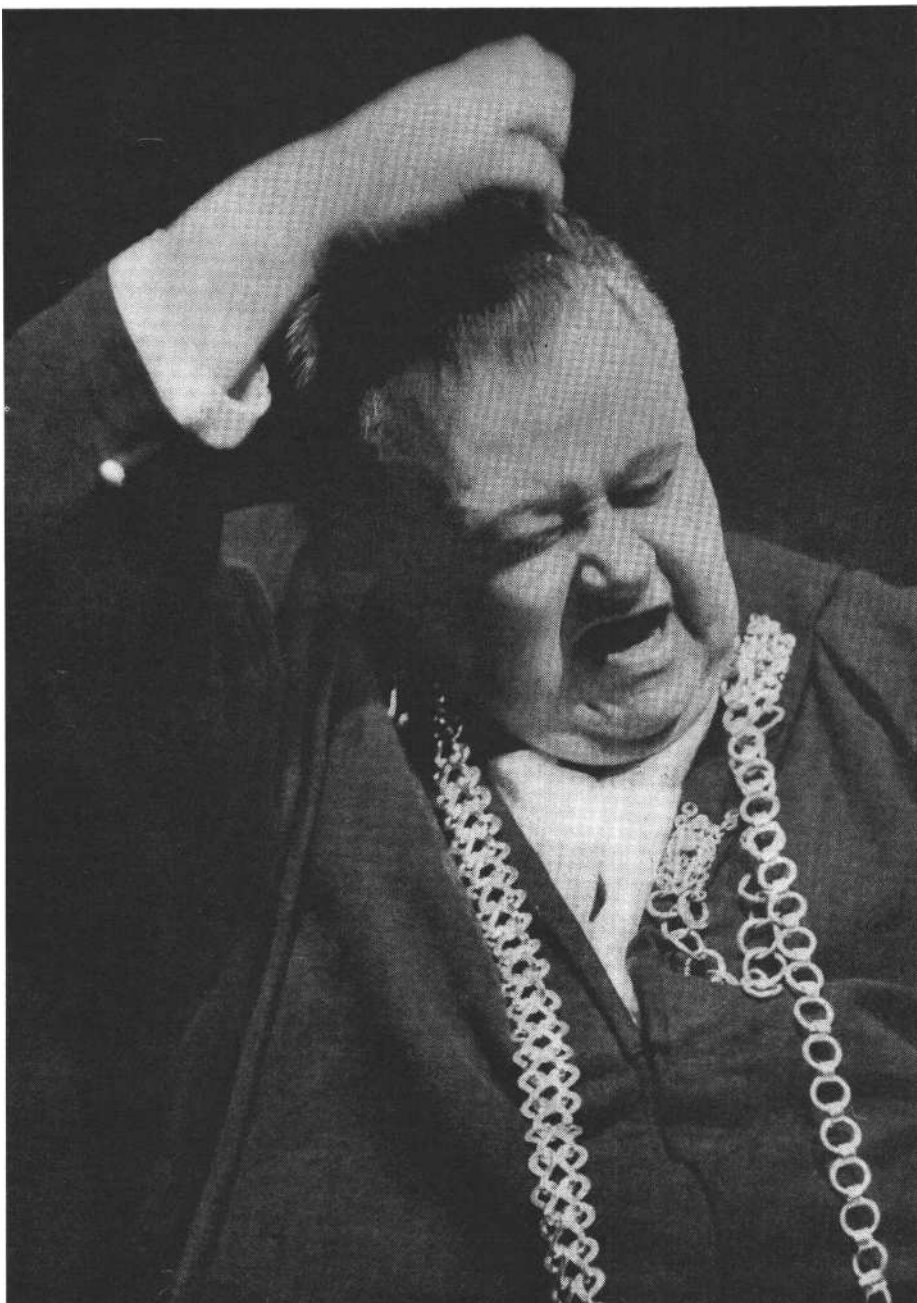
Tetszett Iglódi finom anakronizmusa. Mert nem elég az, hogy a mai arany-iffjúság divatos öltözékére emlékeztető jelmezt ölt. A személyiség hitele teheti csak meggyőzővé a múltat és jelent egy-másbajátszó párhuzamot, amiből a dráma értelmezése kinőtt. Tetszett továbbá a tönkremenéstől a visszatérés megtagadásáig emelt indulatskála. Amikor Timon megtudja, hogy nincstelen, hogy barátai támogatására szorulna, Iglódi alig érti, mi történt s hogyan történt. Eszébe sem jut, hogy megtagadhatják tőle a segítséget. Amikor pedig kiderül, hogy tejben-vajban fürdetett, ajándékkal elhalmozott hívei tudni sem akarnak többé róla, az első reagálás - Timon tudatos-sági szintjének megfelelő találattal - valóban cirkuszi; bohócokhoz vagy gyerekekhez illő. Ez az ebédmehívás - forró vízre, spriccelésre.

A következő fázisban: Timon örjöng és mindenkit elmar maga mellől. Kitérései erőteljesebbek lehetnének, hiszen itt a megsebzett fájdalom még csak ösztönből, gondolatok nélkül munkál. Annál jobban megoldotta Iglódi a nagy fordulatot, a rádöbbenést, amely az egyes emberek gyarlóságainál mélyebb okra vezeti vissza a történeteket. A régi Timon a talált kincs birtokában talán újakezdené az aranyéletet. Az új Timon elpusztítaná azt a társadalmat, amely megrontja, egymás ellen ugrasztja a jobb sorsra érdemes embereket. Ezért adja aranyait Alcibiadesnek, bár tudja, hogy Athén egyelőre rendíthetetlen, s elég erős, hogy csellel-alkuval kibékítse a hadvezért. Iglódi érezteti: a reménytelenség és az undor dönti sírba, nincs más útja.

Timon ellenpontja az előadásban: Agárdi Gábor mint Flavius. Nemcsak az uráért aggódó szolgát játssza, hanem a cirkuszi játék bonyolítójaként a tények és az értelem embere, a realitás megmutatója. Agárdi érdeme, hogy ez a szárazságra, kiszámítottságra csábító szerep humort és lírát is kapott.

Az *Athéni Timon* titokzatos mű, és éppen rejtélyességével, gondolati értékeket rejtő szokatlanságával, formai töredékességével keltette fel Major Tamás érdeklődését. A Shakespeare-irodalom zöme - amint ez köztudott - a nagy tragédiák mércéjét alkalmazza, és elnéző vagy csodálkozó minősítéssel sorolja Timont a gyengébb darabok közé. Inkább az okok kutatása közben mutatkoznak nézeteltérések: vajon sértődöttség, vallási kétely vagy talán súlyos betegség készítette Shakespeare-t a disszonáns akkordokkal teli mű megírására. Ami pedig a formát illeti, a történelmi össze-függéseket is számon tartó szerzők megállapították: az *Athéni Timon* vissza-esés az egyszer már meghaladott moralításba, a világ és a jellem gazdagsága

SHAKESPEARE.: ATHÉNI TIMON (NEMZETI SZÍNHÁZ)
SZENDRŐ JÓZSEF (ELSŐ SZENÁTOR)

helyett eszme- és magatartástípusokat felvonultató középkori színjátéktípusba.

Találunk ellenvéleményt is. Josef Gregor, osztrák színháztudós például éppen ezt a lépést értékeli. Szerinte Shakespeare ebben a késői drámában új tartalmak szokatlan - épp ezért erőteljesebb - hatást kiváltó megformálására tett eredményes kísérletet. A színház megújításán fáradozó rendezők és teoretikusok - például Bert Brecht és Jan Kott - ugyancsak az előrelépés jelentőségét tulajdonítják ennek az 1608-ban, *a Coriolanus-szal* egy esztendőben született műnek. Vagyis a drámát szinte megelőzi egy másik dráma, az újraolvasást előkészíti a korábbi újraolvasók fontos elvi kérdéseket felvető vitája.

Major Tamás egy nemzetközi polémia ütköző nézeteinek ismeretében kezdte el tanulmányozni az *Athéni Timont*. Eredetiségét megőrizve hasznosította a szem-

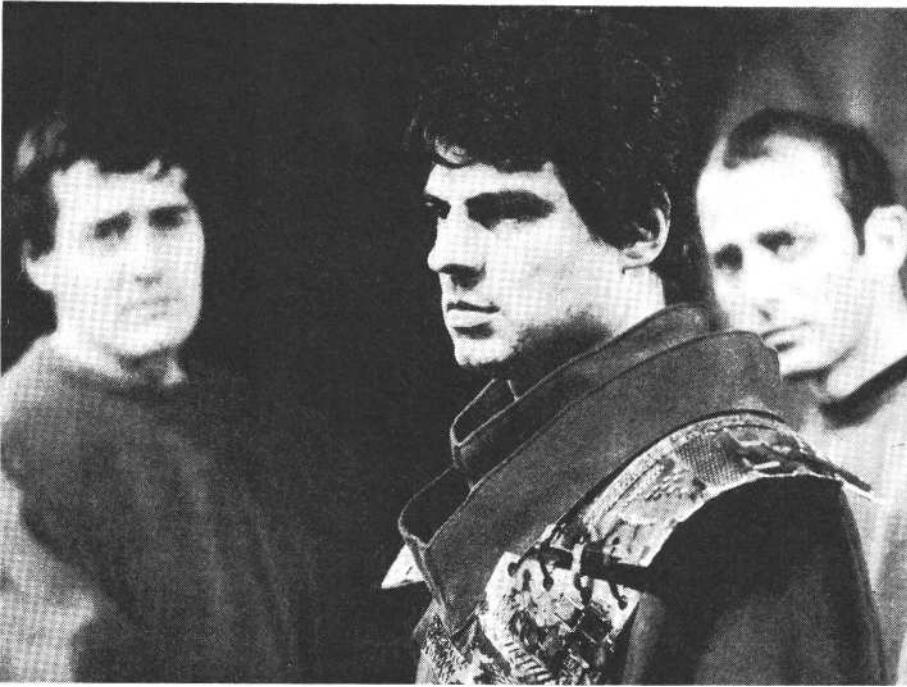
pontokat, amelyek a shakespeare-i gondolatvilág és emberismeret mába ültetésének szándékából nőttek ki a különböző alkotóműhelyekben. Önállósága - s ez nem kis teljesítmény - attól is megóvta, hogy csak vagy főképpen az is-mert Marx-kommentár alapján építse fel a budapesti előadást. Marx a pénz elidegenítő hatalmát megfogalmazó példaként idézte Timon egyik monológját. Ebből következik a darab értelmezésének alapkérdése: mennyire tudatos Timon, mennyire érti meg azt a társadalmat, amelynek varázsszerepéről politikai gazdaságtani-filozófiai tanulmányba emelhető megállapításokat tesz. Major Tamás - szerintem helyesen - antihóst formált Timonból. Ez a felfogás egyetlen határozott mozdulattal zárójelbe rakja a művel és hősével kapcsolatos kifogásokat. Azt az ellenvetést, hogy Timon nem tragikus hős, hogy katarziséhoz magasabb-

ról néző költő kellene, hogy Shakespeare itt nem teremtett távolságot a címszereplő túlzó hevességű, éretlen kitörései és ön-maga világismerete között. Timonban - olvassuk a Shakespeare-irodalomban - nincs nagyság, lázongása gyermekes, embergyűlöletének foka és formája inkább komikus, mint tragikus, s hogy nem is ember, ha Shakespeare egyénítő jellem-ábrázolásának, pszichológiai remekléseinek szintjéhez viszonyítjuk.

Mit felel minderre a Nemzeti Színházban látott felújítással Major? Timon nem hős, nincs tragédiája, sem katarzisa. Hevességének éretlensége, túlzásainak meggondolatlansága nem a távlatlatteremtő szándék hiányából következik, hanem abból, hogy Shakespeare ebben a darabban ilyen címszereplővel akarhatott felismeréseire döbbszenni. Vagyis helytálló a gyerekességre, a komikus vonásokra, egyetlen tulajdonság szinte mániákus felnagyítására, a részletező-egyenítő jellemábrázolás elvetésére utaló megfigyelés, csupán a belőle vont minősítés indokolatlan. Feltéve persze, hogy nem elvont esztétikai normákkal, hanem a szerző szándékaival és korunk igényeivel mérjük a teljesítményt.

Timon az első részben jóhiszemű pazarló, szünet után keserű embergyűlölő. Látszat szerint e két véglet egymást kizáró ellentéte csak egy féktelen fantázia csapongásával magyarázható. Nem szükséges bővebben részletezni, hogy ez a kézenfekvő értelmezés mennyire közel állt a romantikus-deklamáló és a valószerűséget restauráló Shakespeare-játszás képviselőihez.

Az 1969-es felújítás határozottan szakít a múlt megoldásaival. Abból indul ki, hogy Timon kétféle - a felszínen csak pálfordulást jelző - magatartása ugyanannak az alapállásnak következménye. Egymást feltételező tükörkép. Timon a korváltás emberi-társadalmi viszonylatainak mobilitását fel nem fogó tájékozatlanság, a jó szándékban is sajnálnivaló korszerűtlenség megtestesítője. Számunkra alig fontos, hogy Shakespeare maga mennyit szenvedett meg a timoni zavarból, hogy a nagy monológokat tápláló személyesség az írói subjektum üzenete vagy pedig csupán a költői átélés teljesítménye. Tudjuk, hogy az utóbbira is gyakran mutatott példát. De ismétlem, ma ez másodrendű probléma. Annál izgalmasabb a mi kerkérdéseinkre, élményeinkre visszhangzó aktualitás. Az, hogy a föltétlen és gyanútlan bizalom, a világ bonyodalmaira, új jelenségeire vak naivitás milyen gyakran jár együtt a rá-döbbenés bosszúságából és megszegyenf-tettségből fakadó világ- és embergyűlölettel. Talán nem kell hosszasan bizonygatnom, hogy ez a problematika - analógiák fölé emelkedő szerkezeti egyezéseiben - mennyire összérímel bizonyos

SHAKESPEARE: ATHÉNI TIMON (NEMZETI SZÍNHÁZ SZOKOLAI OTTÓ (SZENÁTOR), SZTANKAY ISTVÁN (ALCIBIADES) ÉS PATHÓ ISTVÁN (SZENÁTOR))

EMŐDI NATÁLIA

A fiatal Athéni Timon.

Az első próbák idején a meghökkenés és értetlenség hangjai hallatszottak. Athéni Timon: Iglódi! Hogy képzelhető el Timon fiatal embernek? Az 1935-ös előadás Somlay Artúr játszotta. Mi lesz ebből?

Az eredmény érdekes felfedezés: Shakespeare e késői művét körülvevő érdektelenséget az elmúlt színházi korszakok konzervatív beidegződése okozta. Timont csak fehér szakállal, jóságos öregként tudtuk elképzelni, aki egész életében hitt az emberekben, minden vagyonát rájuk pazarolta, s végül rá kell döbennie, hogy a pusztulásban senki nem nyújt felé segítő kezét. Ez a felfogás természetessé tette a romantikus ábrázolásmód szélsőségeit is, hiszen Timon így romantikus figura. Gyermekien jóságos, naivan hisz, majd élete végén, a keserves csalódás után elkeseredetten mennydörgi átkait a gonosz világra. Korunk racionalista szemlélete számára az öreg Timon nem lenne több oktan pazarlónál. Ha valaki egy életen át képtelen átlátni a talpnyalás és a hazugságok hálóján, elég együgyű ember ahhoz, hogy csalódása és pusztulása legfeljebb nevetséges lehet, de semmi eset-re sem tragikus. Timon megfiatalítása révén a Shakespeare-i szöveg a századok távolából is mai gondolatokat tud közvetíteni, melyek Iglódi Istvánban érző és értő tolmácsolóra találtak.

A csúcson

Az élet csúcán levő Timont Iglódi alakításában kiegyensúlyozott, nyugodt, derűs fiatalembernek látjuk. Az a ritka kivétel, akinek karakterét a pompa, a vagyon és a népszerűség még nem deformálták. Magatartásának alaphangja a nyíltság és szívéllyesség. Fiatalos kedvvel szereti és élvezzi az életet, s boldogságáért szüntelen hálát érez mindazok iránt, akik számító hízelgésükkel körülveszik. A vendégeit fogadó Timon ajkán barátságos mosoly ül. Szívélyes házigazda, túláradó boldogságában szinte szeretné magához ölelni az egész kétes értékű társaságot. Iglódi Timonja gyerekes önfeledtséggel, örömtől csillogó szemekkel nyugtáz minden semmitmondó hízelgést. A meghatottságtól elcsuklik a hangja, amikor a hála és köszönet szokványos frázisai záporoznak körülötte. Naivságában nem látja meg a mohó pofákat, a sunyi összekacsintásokat, s min-

gondjainkkal, mélyebb-igazabb valóság-ismeretet igénylő programunkkal.

Major Tamás értelmezésének érdeme, hogy az *Athéni Timon*, ez a lekezelt, másodrendűnek tartott dráma most nagy gondolati erővel figyelmeztet az elemzésben jelzett végletek kiküszöbölésének szükségességére és lehetőségére. Az értékorientáció történelmi meghatározottságáról van szó. Timon bizodalma dicséretes erény lehetett egy olyan társadalomban, amelynek mozgástörvényei, érdekei, megmásíthatatlanul determinált erkölcsi normái egybevágtak azzal a föltételezéssel, hogy a baráti szolgálat szent és minden körülmények között viszonzásra érdemes. Timon balsorsa valóban nem tragédiája -, hogy az ő Athénjában megfogalmazott emberi közösség másféle törvényszerűségeket nótájára járja a táncot.

Shakespeare gondolatgazdagsága nem éri be ennyivel. Azt is emlékezetünkbe idézi, hogy a valóság adottságait, a vég-bement változásokat negligáló együgyűség a legjobb igyekezettel is inkább rontja, semmint javítja környezetét. Major rendezésében ez a mellékfigurák kulcsa. A színpadra vitt relációban rosszabbak önmaguknál. Önzőbbek, haszonlesőbbek, mint más viszonylatokban, olyan esetekben, amikor nem csábítja őket a timoni hiszékenység. Timon - ismétlem - antihős, akivel Shakespeare természetesen nem is akart azonosulni. De mint-hogy a filozófiai parabolát nem tévesztette össze a téledrámával, s meg tudta különböztetni a dialektika fogékonyságát és a metafizikus prekonceptiók merev élettelenességét: Timonjával olyasmit is kimondat, ami függetlenül Timon korszerűtlenségétől - akkor is, ma is idő-szerű. S ezeket a gondolatokat - a pénzről, az embert önmaga ellen fordító el-idegenedésről - a meggyőződés költői hevével szólaltatja meg.

Más összefüggésben is alkalmazza ki-próbált művészi eszközeit. A dráma - tárgyából és tartalmából következő szaggatottsága ellenére módot talál az ismert párhuzamos szerkesztés beillesztésére. Apemantus - a kiváló Óze Lajos - embergyűlölete előlegezi Timonét, de azt is aláhúzza, hogy a tönkrement milliomos kivonulása nem póz. A cinikus bölcs szajátépő átkozódásai Timon bujdoklásában halálíg következetes ön-száműzés közelébe sem jut a szidalmazott világ mélyebb összefüggéseinek, a deformálódások okainak, Timon megsejti a pénz hatásmechanizmusát. Személye iránt rokonszenvet ébreszt, ezen túl azonban még nyomatékosabbá teszi egy magatartás képtelenségét, a mindenkori időszertürlenség abszurd voltát. Erre is Major Tamás rendezése hívja fel a figyelmet. Az ő újraolvasó fogékonysága hívta elő a dráma gondolati értékeit, lappangó aktualitását.

Shakespeare: Athéni Timon, Nemzeti Színház. Fordította: Szabó Lőrinc, rendezte: Major Tamás, díszlet: Csányi Árpád, jelmez: Vágó Nelli. Szereplők: Iglódi István, Tyll Attila, Csurka László, Fülöp Zsigmond, Pathó István, Széll Richárd, Gelley Kornél, Suka Sándor, Benedek Miklós, Szokolay Ottó, Várdai Zoltán fh., Óze Lajos, Sztankay István, Agárdi Gábor, Versényi László, Blaskó Péter fh., Kun Tibor, Horváth József, Szacsvay F. László fh., Gyulay Károly, Tarsoly Elemér, Szersén Gyula, Usztics Mátyás, Kiss László István, Maklári János, Vogt Károly fh., Rajz János, Bus Kati fh., Sunyovszky Szilvia fh., Szirtes Ádám, Teszary László, Velenczey István, Sándor Géza, Bodonyi Béla, Szendrői József, Raksányi Gellért, Sugár Lajos, Izsó Vilmos, Székelyi József fh.

den bókot, minden számító kis ajándékot nagystílusúan ráduplázva viszonzoz. Erzékelteni tudja: tiszta lénye idegen közegben mozog, és sejtetni a tragikus következményeket.

Szerető türelemmel fogadja az embergyűlölő Apemantust is. Évődő kedvességgel próbálja feloldani hideg gyűlöletét és a társaság iránti megvetését. Saját szidalmazását elnézően neveti mindaddig, amíg barátait nem kezdi ki Apemantus nyelve. Itt hagyja el Iglódi ajkát az első, még szelíd, de határozott vissza-

utasító hang. A barátság szent dolog, és Timon nem tűri, hogy barátait gyalázzák.

De Timon mégiscsak nagy úr. Ahogy kulcsárja bátortalan próbálkozását, hogy az értelmetlen adakozástól visszatartsa, egy türelmetlen kézlegyintéssel elhárítja, elárulja azt is, hogy a kedves szeretetreméltóság mögött kemény konokság rejtőzik. Ez az apró, kis türelmetlen gesztus már jelzi a későbbi hajthatatlan Timont, akit elhatározásától semmi emberi szó nem tud eltéríteni.

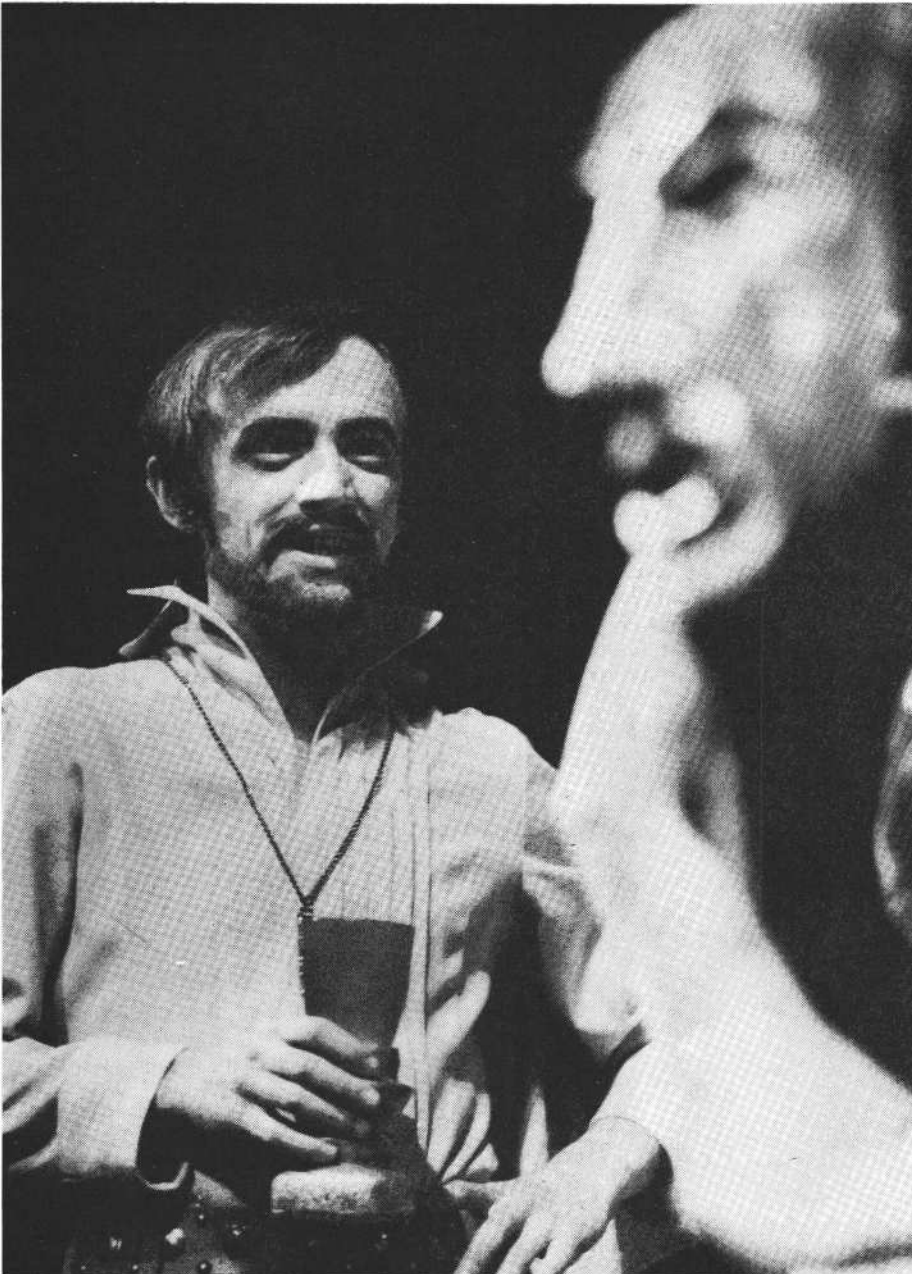
Szembenézés a valósággal

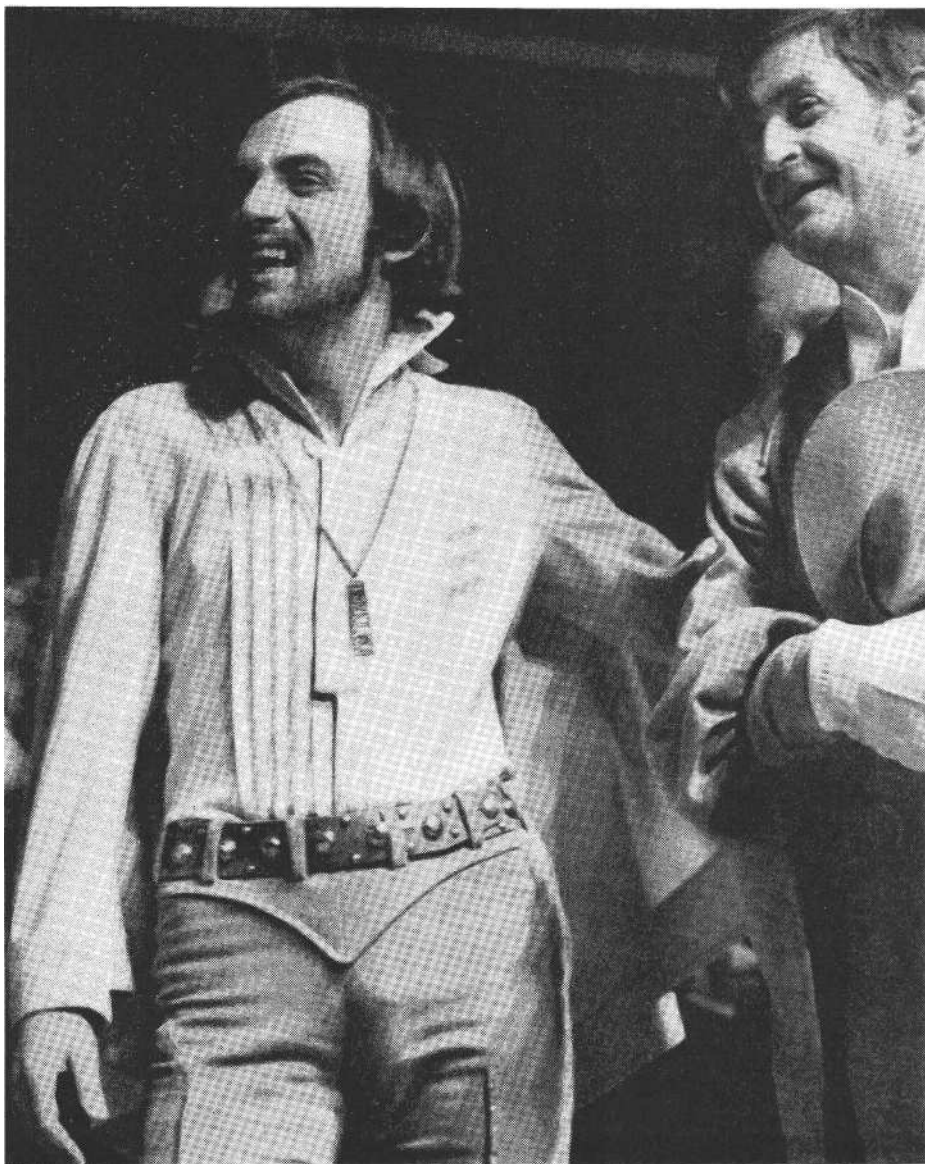
A vadászatról derüsen és biztonsága tudatában érkező Timont hitelezők hada várja. Iglódi arcán a derüt a meglepetés és a bosszúság váltja fel: sietne a társasághoz, a gondtalansághoz szokott ifjút unatja a hozzá méltatlan foglalatosság. De megismeri valódi helyzetét, s néhány percig teljesen új Timont látunk. A szelíd mosolyú ifjú sapkáját *nagy* erővel földhöz csapva, a dühtől magánkívül robban a színpadra, félrelökve, aki éppen az útjába kerül. Első dühe a kulcsár ellen irányul, hogy nem tájékoztatta időben romló anyagi helyzetéről. De amint rájön, hogy igazságtalan, helyzete pedig reménytelen, éktelen dühe, ahogy jött, úgy el is párolog. Régi, derős biztonsága visszatér, míg szolgálait a barátokhoz küldi kölcsönért.

Mikor szolgálai üres kézzel térnek haza, elérkezik a sorsdöntő felismeréshez. A kifosztottság, az elárultság ténye felnyitja végre a szemét, de a naiv és hiszékeny ifjú számára túl nagy a csapás. A sokk-hatás akkora, hogy lelki egyensúlya felborul. Nem tud és nem akar szembenézni az áruló világgal. A hitelezők szemtelen, lármás követelődése azonban mégis előcsalja szobája magányából. Őrjöngve, szolgálai szorításából kitépve magát ront a színre, vérét kínálva az uzsorásoknak törlesztésül. Míg előző színre-lépésekor a felháborodás és a düh sarkallta kemény, száguldó lépteit, s teste tele volt energiával, ruganyos lendülettel, itt az elkeseredés és a halálos sebzettség fájdalma viszi elgyötört testét. Nem fizikai ereje, hanem a kétségbeeséstől és a vad gyűlölettel lobogó tekintete készíti meghátrálásra az uzsorások hadát. A fellobbant fizikai indulat szüli a háborgó lélek bizarr ötletét: az áruló barátok megszégyenítését.

A búcsú

Timon újra lakomára hívja barátait. E jelenetben Timon új oldalát mutatja Iglódi. Már csak játssza régi énjét, a nyájas, könnyed nagyurat, aki mosolygó hálával nyugtazza a hízlgő bókokat. Gesztusai a régiek, tekintete azonban metsző, vetkőzteti a lelkeket. Már a sima homlokok mögé lát, tisztában van a hízlgő és mentegetőző szavak valódi értékével. Udvariassága mögött kitörni készülő indulat feszül, mely alig várja, hogy fékét ledobva elszabadulhasson. „Fedőt föl! Kutyák, lefetyeljetek” - üvölti, és a forróvízes edények tartalmát szemükbe, fejükre loccsantja. Timon dühe őrjöngve tombol: nem az elvesztett vagyon gyöttri, nem a jövő nyugtalanítja, hanem elra-

SHAKESPEARE: ATHÉNI TIMON (NEMZETI SZÍNHÁZ IGLÓDI ISTVÁN (TIMON) ÉS TYLL ATTILA (LUCIUS))

D. FEHÉR ZSUZSA

Az Athéni Timon jelmezei

Az Athéni Timon rendezése a kontrasztozokra épült. A klasszikus dráma időtlen mondanivalóját a szerepek értelmezése, a scenikai megoldás, de a kosztüm is aktuális tartalommal tölti meg. Az alapvető, feloldhatatlannak látszó el-lentét, az aforizmákkal teli szöveg dús áradása, az eszme-futtatások ravasz retorikája és a szüntelenül mozgó ember-csoportok, cirkuszi fürgeségű díszletező szereplők között a mai néző számára a szellemi-érzelmi készenlét izgatott atmoszféráját teremti meg. Maradjunk ez-úttal a figurák öltöztetésénél, a díszletekkel egybehangzó vagy a koncepcióval disszonáns jelenségeknél. (Kosztüm: Vágó Nelli, díszlet: Csányi Árpád.) A két mondatban összefoglalható tartalom, amely az ember okatlan hiszekegyességének s a hálátlanság társadalmi betegségének drámai feldolgozását adja, napjainkra is érvényes igazság. Ezt az érzést tartja ébren a rendező mindvégig, annyira, hogy a néző végül is nem tudja, hogy a talpnyalók és cserbenhagyók velejéig romlott társadalmá fölött törjön-e pálcát, vagy minden dühét a főhősre hárítsa, aki a gyanútlanosság bosszantó ártatlanságával oszt kegyet és ajándékot a színpadon.

Összetett lett és kortalanná vált a shakespeare-i tartalom, ehhez idomulnak, vagy ezt bonyolítják tovább a szín-padi megjelenés eszközei.

A szereplők fizikai adottságai jól szolgálták a rendezői szándékot, a testben-lélekleben törekeny Timont laza, szétesett alkatú, kereskedőbe oltott urak veszik körbe, akik erkölceikkel és megjelenésükkel egyaránt a „pénz szenátorainak” pózában tetszelegnek. Előttünk vedlenek át a felfújt bíborruhákból, merev parókaimitációkból kibújó esendő, szánalmas figurákká. Hasonlóan disszonánsak a sárga lovaglóöltönyök, melyek az angol eleganciát parodizálják. A szolgák naturbursch figurái a vásári komédiázással, földön hempergözéssel, uraságoktól levetett ruháikkal, gömbölyű-zsíros formáikkal ellenpontosozzák Timon házának légies-emelkedett szellemi atmoszféráját. A színpadi helyszínjelzésben kitűnő szerepet betöltő karcsú szék-épitmények ennek a szüntelen mozgó, színes társaságnak, a ház vendégeinek komikusan labilis alépitményt szolgáltatnak, de a szín-padképben grafikus elemmé szelídülő bútorok öreg, vaskos fatörzsek szerepét

bolt hitét, az emberekbe vetett bizalmát siratja.

Szemében a téboly fénye csillog, tor-kából a hangok akadozva törnek elő, a fájdalom szinte fojtogatja. Teste az átok ritmusára hajladozik, s az indulat csúcán kígyózó mozdulatokkal dobálja ma-gát a levegőbe. Majd fizikai ereje fogytán az átok szavai is elcsitulnak, s mint akiből kifutott minden energia, lassú, nyújtott, szertartásba illő léptekkel, le-szegett fejjel távozik keserű csalódásainak színhelyéről.

Az elkeseredés abszurduma

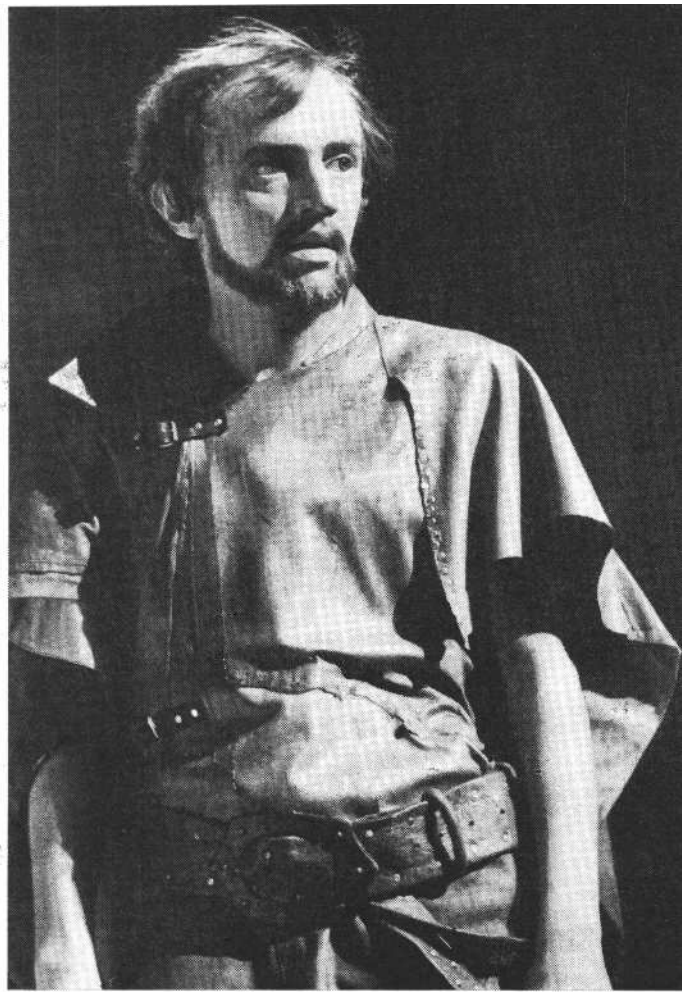
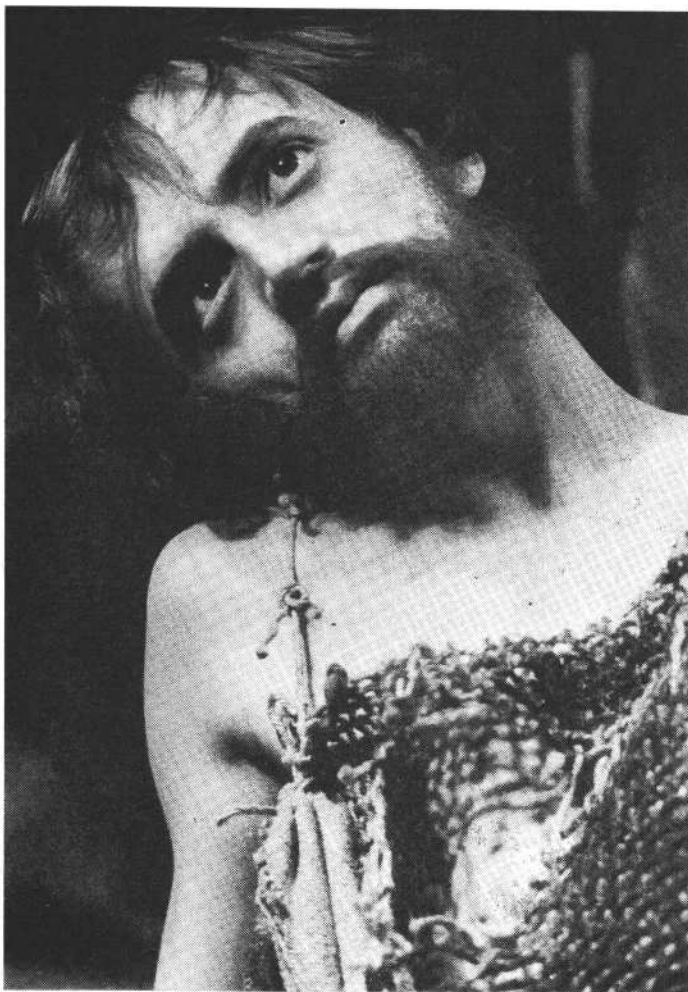
Timon az emberek elől az erdőbe me-nekül. Esettségét, szárnyaszegettségét nemcsak szánalmas rongyai, hanem egész lényének elgyötörtsége, meggörnyedt tar-tása, mozdulatainak ideges rebbenései adják. Magányos farkas, aki nem akar embert látni, s mindig kész rá, hogy be-lemarjon bárkibe. Az indulatok heves ki-törését felváltotta a csendes és szívós embergyűlölet, a társadalmon kívüliség állapotának gúnyos, kihívó vállalása. A mások bűnétől halálra sebzett lélek teljes lelki deformálódását látjuk, aki tu-

datosan akar kiirtani magából minden emberit, mert ami emberi, már azonos-ságot jelent a gyűlölt világgal.

A véletlen próbára teszi kiábrándult-ságának szilárdságát. Kincsekhez jut, s így visszatérhetne az emberek közé. A kincs láttán szemében tükröződő rémület mutatja, hogy a lehetőség gondolata is végigfut agyán. De keservesen szerzett tudásából pokoli ötlet születik: a talált kincs töltse be igazi funkcióját, a pusztítást. A gyűlölet mámorával osztja az aranyat mindenkinek, akitől pusztítást remélhet. S tekintete közben valahová messzire néz, talán beteg lelkének ször-nyű vízióját látja: a teljes pusztulást.

Csak teste van itt a sírját készítő Ti-monnak, a hozzá intézett szavakat alig hallja. Lepereg róla minden emberi szó, és utolsó átkot küldve üzenetül az em-bereknek, száll sírjába.

Iglódi István Athéni Timonja a két-ségbeesésnek, a kiábrándultságnak olyan abszurditását nyújtja, amely az embe-riesség nevében hangzó segélykiáltás. Hatása túllép azon a fokon, ahol még lehangoló lehetne. Inkább felkavar, gon-dolatokat, indulatokat szül, figyelmeztet.

IGLÓDI ISTVÁN AZ ATHÉNI TIMON CÍMSZEREPEBEN

is be tudják tölteni, ha úgy hozza a játék. Csak elismeréssel beszélhetünk a rendező munkatársainak intellektuális érzékenységéről, amellyel a dráma új értelmezésének értő társaivá szegődtek, s finoman megtoldották, kiegészítették a mondanivalót. A magam részéről például örömmel fedeztem fel Timon hűséges szolgálóinak ruházatában a téglaszínűt, ebben a bizonytalan egysúlyú társadalomban az oszlopok biztonságát jelképező statikus figurákat, amelyekkel megtámogatta a mozgó szcenikai élményt. Hasonló segítséget kapott a jellemértelmezés Apemantus (Oze Lajos) lila farizeus-talárjával, nemcsak a különös intenzitású színnel, de az álosztályharcosságra való finom utalással is. Ezt a törekvést hitelesíti a Bolond (Rajz János) dunnahuzat-eleganciája is, amely a pöffeszkedő uzsorások öltözetének álompompájára a „hátán háza, kebelén kenyere” fricskájával válaszol.

Vágó Nelli szellemesen ötvözi az antik Görögország, a shakespeare-i Anglia és a XX. század viseletét. Az egykori tógák posztószárnyacsökké alakultak át a színes ruhákon, a méltóságteljeséget parodizálva, a szűk nadrágok minduntalan szeszélyes vonalakat hangsúlyoznak, játékos formákban, feltűnő szegélyekkel gombolódnak a lábak külső oldalán, Timon hippióltözéke adakozó könnyedsé-

gének remek kifejezője. Ez a megjelenésbeli alátámasztás a második részben váratlan fordulatot vesz. Amíg a kritika nélküli jószág és adakozás vonja köréje a szimpátia dicsfényét, nyegle és ficsúros a külseje. De amikor benne is felébred a természetes reagálás, a gyűlölet (és ebben már túlmegy azon a határon, amely pszichológiai ellentét-párja lehetne a megbocsátó, nagylelkű korábbi lelkiállapotnak), Keresztelő János remetemezét ölti fel. A modern világról ajkáról szelíden perog a szó a szeretet lágy hangjaival, a tengerparti erdőbe vonult, meg-csömörlött lázadó-átkozódó hős a meg-bocsátás külső burkát, az embert jobbító bibliai remeteszimbólumokat ölti magára.

Valódi játék folyik a színpadon, és ez nemcsak a cirkuszporond váratlan meglepetéseivel magyarázható, hanem azzal a feloldódással is, ami kiszélesítette, de egyben vitathatóvá is tette a mondanivaló igazságát. A rendező a nézőre bízva az erkölcsi tanulságok levonását, s ez a kiábrándultság érzését hozza: keserű ráébredést minden korok emberi hamiságára, hálátlanságára, balga jóhiszeműségére. Ezt próbálja irányítani a rendező az utolsó képek pattogó katonai bevonulásával: a fasizmus emléket kísértetiesen idéző terepszínű köpenyek, személytelenül való figurák brechti ízű valósá-

gos megjelenésével. Minden addig volt kosztüm operett-könnyedségűvé válik, még a várost ostromló hadvezér, Alcibiades (Sztankay István) műanyag-vertezte, harcias sisakja is (akárcsak a szenátorok tasiszta csurgatással festett bronzjelvényei). Az erőszak, a valódi erőszak jut szóhoz ezeknek a katonáknak az alakjában, ruházatában, mozgásában, a megsemmisülés árnyéka vetődik a színpadporond háttérben csillogó rongyaira, s velük együtt a gép, a gondolkodás nélküli, az erény és bűn nélküli ember-gép lép be a cselekménybe. Itt már valóban csak Timon síron túlról küldött egyetemes átkozódása a megoldás, amely a tévelygő és gyilkos társadalmat egybefogja, egyszerre taszítja le és emeli fel.

Beszélnünk kell még a villanásnyi női szereplőkről, a táncarról. Ruháikat tervezőjük feloldásnak szánta ebben a gondolatébresztő környezetben. Talán a lírának, a könnyed mozgásnak ez a váratlan betörése inspirálta akkor, amikor tárgyias formáikat túlozva, helyenként karikírozva, szellemes egyveleget készített a sokféle korhetérátípusainak ruházatából, vidáman eljátszogatva a romantikus köpenyekkel, csillogó spanyol csizmákkal és tündérfátylakkal, nem rejtve véka alá az ezeregyéjszakai idomokat sem.